

הרב אלימלך וינטר

המלמד תורה לשם שכר

איתא במסכת בבא בתרא (ז, ע"ב): "רבי יהודה נשיאה רמא דשורא אדרבנן [רש"י: "הטיל ילדות חומת העיר על החכמים כמו על שאר בני אדם"] אמר ריש לקיש רבנן לא צריכי נטירותא, דכתיב 'אספרם מחול ירבון', אספרם למעשיהם של צדיקים מחול ירבון, וקל וחומר, ומה חול שמועט מגין על הים, מעשיהם של צדיקים שהם מרובים לא כל שכן שמגינים עליהם, ורבי יוחנן אמר מהא, 'אני חומה ושדי כמגדלות', אני חומה זו תורה, ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים" [רש"י: "אלמלא אין לריבין חומה"]. בבית יוסף (יו"ד רמ"ג) כתב בשם הרא"ש והרמב"ם שאפילו אם תלמידי החכמים עשירים, פטורים הם ממסים, שלא מפני עניות נפטרו אלא מפני תורתם.

ויש לחקור מהו הפטור של רבנן ממסים, האם הפטור הוא משום גדלותם וידיעתם בתורה, או אין הדבר תלוי בידיעות, אלא כיוון שעוסקים בתורה תדיר יש להם זכות מצות תלמוד תורה וזה גורם את הפטור.

איתא התם, "רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן, אמר ליה רב נחמן בר יצחק עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי, אדכתובי דכתיב (עזרא ז', כד) 'מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם'". וכתבו התוספות ד"ה לא שליט וזה לשונם: "לפי שהיו עוסקים במלאכת שמים ולא מצד ידיעתם בתורה, שהרי לא מוזכר בכתובים שהעוסקים במלאכה היו תלמידי חכמים, ומתוך כך הסיקו שגם אין להטיל מסים על לומדי תורה, היינו שעוסקים בתורה, ולא מצד ידיעתם בתורה.

וכן הטור והשו"ע (יו"ד רמ"ג, ב) כתבו בשם הרא"ש בזה"ל: "דוקא תלמידי חכמים שתורתן אומנותן, אבל אם אין תורתן אומנותן חייבים, ומיהו אם יש לו מעט אומנות או מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי חייו ולא להתעשר, ובכל שעה שהוא פנוי מעסקיו חוזר על דברי תורה ולומד תדיר, נקרא תורתו אומנותו".

וכן משמע מדברי החזו"א (בי"ב סי' ה', יח) שכתב: "בעיר שדרין בה בני אדם ויש ביניהן רבנן, מטילין את החומה על המון העם ופטורים החכמים, כמו שפטורים מן המס, שהתורה פטרתן, כיוון שאינם משתדלים על השגת הממון בשביל עסקם בתורה, אין ליטול ממונם בשביל מס".

אך הרמ"א כתב בשם תרומת הדשן בזה"ל: "ואין חילוק בין שהוא תופס ישיבה או לא, רק שהוא מוחזק לתלמיד חכם בדורו שיודע לישא וליתן בתורה ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושי ובפסקי הגאונים, ותורתו אומנותו כמו שנתבאר".

מבואר בדבריו דתיתי בעינן גם עוסק בתורה תדיר, וגם יודע ומבין ברוב מקומות התלמוד. בספר "ברכת אברהם" (בי"ב ז, ע"ב) להגר"א ארלנגר שליט"א, ראש ישיבת

קול תורה, כתב שהרמ"א דייק לשון הגמרא דנאמר "תלמיד חכם" בדברי רבי יוחנן לעיל, דהיינו ידיעת התורה, ובדברי ריש לקיש נאמר "רבנן" דהיינו עוסקים בתורה תדיר. ודייק זה צ"ע דאמרין שם בגמרא "הכל לכריא פתיא אפילו מרבנן, [רש"י: "חפירת צור לשחות מים שהכל לריכין למיס"] ולא אמרן אלא דלא נפקי באכלוזא [רש"י: "שאין הם עלמס יולאים צהכרזכ לחפור חלא שוכרים פועלים"], אבל נפקי באכלוזא רבנן לאו בני מיפק באכלוזא נינהו". פירש רבנו גרשום "מפני כבוד התורה", וברור דכל דיני כבוד התורה אין תלוי בתורתו אומנותו, אלא בידיעתו בתורה.

א"כ הזינן שהגמרא משתמשת כאן בביטוי "רבנן" לתלמידי חכמים שיש להם ידיעות בתורה, וכן הרמב"ם (הל' תלמוד תורה פ"ו, יז) והשו"ע שם כתבו דין זה בזה"ל: "תלמידי חכמים לא היו יוצאין בעצמם עם שאר העם לעשות בבנין ובחפירות העיר וכיוצא בזה שלא יתבזו בפני עמי הארץ, ואין גובין מהן לבנין החומה ותיקון השערים ושכר השומרים וכיוצא בהן". הרי שתרגמו את דברי הגמרא "רבנן" לתלמידי חכמים.

ועוד משמע מדברי הרמב"ם דדין זה "דרבנן לא בעי נטירותא" הכל תלוי בידיעותיו בתורה ולא בתורתו אומנותו, דהא כלל בהלכה אחת את הפטור של חומת העיר עם הפטור של אין יוצאין בעצמם לעשות בבנין ובחפירות, ולא חילק בין גדר תלמיד חכם לעניין אוכלוזא, לבין גדר תלמיד חכם לעניין חומת העיר ומסים. וזה ברור שגדר תלמיד חכם לעניין אוכלוזא הוא בידיעותיו בתורה בלבד, דהוא משום כבוד התורה כמו שכתב הרמב"ם "שלא יתבזו בפני עמי הארץ", וכפי הנראה שהבין שגם רבנן לא בעי נטירותא היינו משום מעלתם וגדולתם בתורה.

והנה בשיטה מקובצת (ב"ב ז, ע"ב) כתב בזה"ל: "מצאתי בשם הרמב"ן ז"ל החכמים הלומדים עם התלמידים בשכר, אין מן הדין לפוטרים מן המס, כיון דבשכר הם לומדים, ע"כ משיטה לא נודע למי".

ובספר "ברכת אברהם" הקשה על דברים אלו בזה"ל: "הדברים תמוהים מאוד מהיכי תיתי השתנה הדין על ידי זה שמלמדים בשכר, הא שפיר הוה גם תלמידי חכמים וגם תורתם אומנותם וזכות התורה בידם, וברמב"ן לא נמצא מזה, וגם בהלכה לא מוזכר מזה וצ"ע".

ונראה לעני"ד לבאר דברי הרמב"ן בכמה אנפי:

א. כוונת הרמב"ן: "החכמים הלומדים עם התלמידים בשכר", היינו שמקבלים שכר עבור שכר שימור או פיסוק טעמים ולא עבור עצם הלימוד, דכהאי גוונא אין כל איסור לקחת שכר כמבואר במסכת נדרים (לז, ע"א), אך כנראה שחכמים אלו לימדו את התלמידים מספר שעות בלבד, וכאשר התפנו מללמד התלמידים, לא חזרו ללימודם העצמי, וא"כ אינם בגדר תורתם אומנותם. פירוש זה דחוק דא"כ לא היה צריך להדגיש בדבריו שמלמדים בשכר, דאותו דין קיים גם אם מלמדים בלא שכר שהרי אינם עוסקים בתורה תדיר.

ב. כוונת הרמב"ן: "החכמים הלומדים עם התלמידים בשכר" היינו שמקבלים שכר עבור עצם הלימוד, ולא עבור פיסוק טעמים או שמירה, וכיוון שמקבלים שכר באיסור

חייבים במסים, ואע"ג דמקיימים מצות תלמוד תורה דכיוון שהאיסור על הגברא ואין כל איסור נתפס בחפץ לא שייך הפסול של מצוה הבאה בעבירה, ודמיא להא דקורע על מתו בשבת יצא ידי קריעה, מ"מ חייבים במסים כדברי השו"ע (יו"ד רמ"ג, ג): "תלמיד חכם המזלזל במצוות ואין בו יראת שמים הרי הוא כקל שבצבור", ובבית יוסף הסביר הלכה זו "דלא אמר הכתוב אלא כל קדושיו, שאין פורענות באה לעולם בשבילם, יצאו אלו שמזלזלים שם שמים".

ג. אין כוונת הרמב"ן משום האיסור שקיבלו שכר עבור עצם הלימוד ונחשבים לעבריינים, אלא אפילו שאין להם במה להתפרנס דשרי לקבל שכר עבור עצם הלימוד אף של תושבי"ע דלא שייך פיסוק טעמים, ואפילו אם מלמדים גדולים דלא שייך שכר שמירה כמבואר בשו"ע (יו"ד רמ"ו, ה), מ"מ כיוון שעיקר כוונתם למטרת שכר, ואלמלא השכר לא היו מלמדים בחינם, מחשבה זו פוגמת את המצוה, ואין הם נחשבים לעוסקים במצות תלמוד תורה, ממילא אין זכות תורה בידם, ואין לפוטרים ממסים.

הנחה זו מבוססת על דברי ה"מגן אברהם". איתא בשו"ע (או"ח ל"ח, ח): "יכותבי תפילין ומזוזות הם ותגריהם ותגרי תגריהם, וכל העוסקים במלאכת שמים פטורים מהנחת תפילין כל היום, זולת בשעת קריאת שמע ותפילה". וכתב ה"משנה ברורה" (סי"ק כ"ד) בשם המג"א: "ותגריהם אף שמרויחין מזה, ודוקא אם עיקר כוונתם כדי להמציאם למכור למי שצריך להם [וכדברי רש"י], אך אם עיקר כוונתם רק להשתכר לא מקרי עוסק במצוה".

וב"ביאור הלכה" הקשה מהא דאמרינן (בי"מ פב, ע"ב) דרי"ע סובר במלוה צריך למשכון הוי שומר שכר על המשכון דמצוה קעביד שהלוהו [רש"י: "צמלוה לריך למשכון להשתמש בו ולפסוק עליו להיות פוחת מן החוב וכו', ור"ע סבר אפילו הכי איכא מלוה"], ורי אליעזר סובר דהוי שומר חנם על המשכון שלהנאתו מתכוון, הרי שרי"ע סובר שאפילו היכן שהוא מתכוון להנאת עצמו גם נקרא עוסק במצוה ופטור מלתת פרוטה לעני דבגין זה הוי שומר שכר, והלכה כר' עקיבא בדין זה.

ותירץ דכוונת הגמרא: "מצוה קעביד שהלוהו" היינו שמסתמא מתכוון לקיים מצות בוראו ומתכוון גם להנאתו, וכעין מה דאיתא בפסחים (ח, ע"ב): "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא הרי זה צדיק גמור", ופרש"י: "דלא אמרינן שלא לשמה עושה, אלא קיים מצוה צורא שנוכו לעשות לך ומתכוון אף להנאת עצמו שיזכה זה לעולם הבא או שיחיו בניו, אבל אם יודעים שכוונתו רק כדי להרויח לא מקרי עוסק במצוה, ומ"מ אם כוונתו לשייבם צדקה מקרי עוסק במצוה", כענין מה שפסק ה"אליה רבה" (בסימן תקפ"ט סק"ח) דאם תקע בשופר להתלמד וגם לצאת בו ידי מצוה יצא ידי חובתו, עכ"ד.

וכן לגבי דברי אבא שאול (יבמות לט, ע"ב) ש"הכונס את יבמתו לשם נוי ולשום אישות ולשום דבר אחר כאילו פוגע בערוה, וקרוב אני בעיני להיות הולד ממזר" כתב ב"ערוך השולחן" (אבה"ע קס"ה, ו, ח) בזה"ל: "לעני" דאבא שאול סובר דאפילו אם נאמר בכל המצוות שאין צריך כוונה לצאת במצוה, ביבום בהכרח בעינן שיתכוון

לצאת מצות יבום, וכשיתכוון אזי אפילו אם כוונתו גם להנאת עצמו לית לן בה, כיון שמכוון לצאת במצוה, הא למה זה דומה לאוכל כזית מצה בליל פסח לשם מצוה ורצונו גייכ ליהנות באכילתו, וזה שאמר אבא שאול הכונס את יבמתו לשם נוי פוגע בערוה, ר"ל רק לשם נוי ולא לשם מצוה".

וראיתי בש"ך (יו"ד רמ"ב, ו) שכתב בשם ספר חסידים בזה הלשון: "אבידת רבו קודמת לאבידת אביו זהו כשאין אביו משכיר לבנו רב, אבל כשאביו משכיר לבנו רב, והרב לא היה מלמדו בחנם אז אבידת אביו קודמת, ואם הרב לא היה רוצה ללמדו אלא בשכירות, ויהודים נותנים לו השכירות ללמדו, אז אבידת בעל הנותן קודם". וב"דרכי משה השלם" (חו"מ רס"ד) הסביר דאם האב הוצרך להשכיר הרב, והרב לא היה מלמדו בחינם אביו קודם לכל דבר, משום שהרב אינו אלא כשאר פועל. ואכן ראיתי שדברים אלו מבוארים כבר במאירי (ב"מ לב, ע"א) וזה לשונו: "אבדת אביו ואבדת רבו, אבדת רבו קודמת, שאביו הביאו לחיי העולם הזה, ורבו שלמדו תורה הביאו לחיי העולם הבא, ודוקא רבו שלמדו בחנם". וכן פסק להלכה הרמ"א (יו"ד סי' רמ"ב, ל"ד), ובחידושי רע"א"ג שם הביא מספר "באר שבע" שכתב שזו סברא נכונה אך הפוסקים לא חילקו, יע"ש.

ובספר שו"ת י"ד אליהו" מלובלין (שאלה נ"ד) כתב בזה"ל:

"שאלה: הנה מבואר בהרע"ב (ביכורים פ"ג) שיש לעמוד מפני נושאי התינוק למולו, ומפני נושאי המטה, האם יש לעמוד גם מפני גובה צדקה בשעה שהולך וגובה מאיש לאיש כנהוג, האם הוא גייכ בכלל עושי מצוה, ואם תמצו לומר שזהו גייכ בכלל עושי מצוה, אם האיש הגובה מקבל שכר על פסיעותיו שמשלמים לו בעד טרחתו, אם זה גייכ נכלל בכלל מתעסק במצוה או לא.

תשובה: נכון לעמוד בפני המתעסק הגובה כמו שכתוב (שבת ק"ח, ע"ב) יהיה חלקי מגבאי צדקה, אכן אם הוא בשכר נראה לי דאינו בכלל זה, דהא להנאת עצמו מתכוון, ואפילו ברבו המלמדו תורה דקודם לאביו כתב בספר חסידים, דוקא אם מלמדו בחינם, ואם נתנו שכר מי שנותן השכר קודם, וכן כתב הש"ך, ומכל שכן הכא, ואין לומר דאדרבא מהכא משמע איפכא דלא אמרינן אלא לענין קדימה, אבל עכ"פ הרב שלמדו בשכר קודם לאחר שלא נתן שכר, ואייכ נימא הכא דעל כל פנים מקרי מתעסק במצוה, לא דמי כלל, דבשלמא לענין כבוד רבו צריך לנהוג בו כבוד כל שקיבל ממנו דברי תורה אף שלמדו בשכר, אלא מי שנותן השכר קודם לרבו משום שנותן השכר הוא גורם הלימוד, אבל זה הגובה צדקה הוא עושה משום שכר אינו בכלל עושה מצוה כלל וזה פשוט". וכן כתב ה"ביאור הלכה" (תר"מ, ז): "שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה דוקא כשהיא כולה להי אבל בהולך בשכר ועיקרו של השליח להנאתו מתכוון, לא נפטר ע"י זה ממצות סוכה".

שוב ראיתי ב"ברכי יוסף" (או"ח קנ"ה, א) שכתב בזה"ל: "דין הממונה לדון מותר לדון בעת הקבוע לו ללמוד ועולה לו ללימוד, דדינא היינו תורה, והדא דתימא כשאינו נוטל שכר לדון, ומהאי טעמא נמי, מלמד תינוקות בשכר, אינו עולה לקביעות עתים לתורה הרב מורי זקני מהר"א אזולאי בהגהותיו כ"י מספר זכרון משה, ולפי זה הלומד בישיבה בעת קבוע ומקבל פרס אותו הלימוד אינו עולה לקביעות עתים ויש

לחלק קצת. ובי"כ החיים" (אוי"ח קנ"ה, ד) הוסיף כיוון שכתב הברכ"י "ויש לחלק קצת" הווי ליה ספיקא דאורייתא לחומרא, וצריך לקבוע עתים לתורה חוץ מאותו לימוד שמקבל עליו פרס.

בספר "קובץ שיעורים" (פסחים ח, ע"ב) כתב בזה"ל: "בהא דשלוחי מצוה אינן ניזוקין מוכח במסקנא דהיכא דמתכוון רק להנאת עצמו לא מקרי שליח מצוה, ואפילו אי נימא מצוות אין צריכות כוונה והמצוה מתקיימת בלא כוונה, וראיה לזה מדפריך בגמרא מצדקה, ובמצוה זו לכוי"ע המצוה מתקיימת גם בלא כוונה לצאת, מ"מ כיון שאינו מתכוון למצוה לא מקרי שליח מצוה, אבל היכא דמתכוון לתרווייהו לשם מצוה ולהנאתו מקרי שליח מצוה, אף דהיכא דבעינן לשמה, פסול בלשמה ושלל לשמה, אבל לענין זה אינו כן".

לאור כל האמור לעיל נראה שכוונת הרמב"ן: "החכמים הלומדים עם התלמידים בשכר" היינו כדפירשנו לעיל שכל כוונתם ללמד התלמידים למטרת שכר, ואלמלא השכר לא היו מלמדים בחינם, ולכן אין הם נחשבים לעוסקים במצות תלמוד תורה, ואין לפטור אותם ממסים, ולא מבעיא למ"ד מצוות צריכות כוונה דדינא הכי, אלא אפילו למ"ד מצוות אין צריכות כוונה, אע"פ דכהאי גוונא שפיר מקיימים מצוה, מ"מ אין לפטרם ממסים, והיינו כמו שכתב ה"קובץ שיעורים" לגבי שלוחי מצוה אינן ניזוקין, דהיכא דמתכוון רק להנאת עצמו לא מקרי שליח מצוה לגבי אותה סגולה שאינן ניזוקין, כיוון שאינו מתכוון למצוה, אע"פ שהמצוה מתקיימת גם בלא כוונה.

כך גם לגבי האי דינא דרבנן לא בעי נטירותא שיש בהם אותה סגולה שתורתם מגנת עליהם ואינם נתונים תחת מקרי הטבע כשאר בני אדם, לא סגי במה שמקיימים מצות תלמוד תורה, אלא בעינן כוונה למצוה, ולא שיכוון להנאת עצמו, אך היכן שמתכוון לתרווייהו לשם מצוה וגם להנאתו, כשם שנקרא שליח מצוה לגבי זה שאינו ניזוק כדברי ה"קובץ שיעורים" דלעיל, כך נראה דאית ביה הך דינא דרבנן לא בעי נטירותא. [וצ"ע אם הא דאמרינן לגבי שלוחי מצוה אינן ניזוקין, היכא דשכיח היזקא שאני, כך אמרינן נמי לגבי האי דינא דרבנן לא בעי נטירותא].

והנה ה"ביאור הלכה" דלעיל מוסיף וכותב בזה"ל: "ודע עוד דלענין כתיבת סת"ם גופא, כמו שמצוי שהכותב כוונתו להשתכר, מסתפקינא לומר דאפילו הכי מקרי בכלל עוסק במצוה, אף דלכאורה היינו הך דהמג"א שהביא מפירוש רש"י סוכה כג, ע"א. נלעני"ד לחלק, אף דע"י זה תיפול ממילא קושיית המג"א, והוא דלענין כתיבת סת"ם גופא דהיא בודאי עצם המצוה כדכתיב וכתבתם, רק אינה גמר מצוה קודם הקשירה כדמוכח במנחות (מא, ע"ב), הוא תמיד בכלל עוסק במצוה, ואפילו אם אנו יודעים שעיקר התחלתו לכתוב היה רק עבור שכר ולולי זה לא היה מתחיל, מ"מ אמרינן דהשתא שכותב אין מכוון כלל, רק שכותב סתם לשם מצות תפילין כדין.

ומה שפירש"י הלוקחין כדי להמציאן למכור למי שצריך להן, הלא רק על תגריהם פירש כן, וכוונתו דשם הלא המסחר בענייני תפילין לא נזכר בשום מקום למצוה, ואפילו אם נאמר דמה שהוא מוכר לאיזה אדם הצריך תפילין הוא בכלל עוסק במצוה, עכ"פ בשעה שהוא קונה התפילין מהסופר כדי לסחור בהן, אין שם

עדיין עצם פעולת המצוה כלל בהמעשה גופא והגמרא פטרן בכל גווגי, לכן פירש רשיי הלוקחין כדי להמציאן למכור למי שצריך להן, ורצה לומר דאז עיי מחשבתו שהוא לשם מצוה מחשיבה פעולתו לעוסק במצוה, משא"כ בענייני מחזיר אבידה, וכתבת סת"ם וכל כה"ג, הפעולה גופא הוא בכלל עוסק במצוה".

לאור חילוק זה של ה"ביאור הלכה" [בינגוד לדעת המג"א] יוצא אפוא בנדון דידן, "חכמים הלומדים עם התלמידים בשכר", גם אם תחילת לימודם עם התלמידים הייתה למטרת שכר, ואלמלא זאת לא היו מתחילים, מ"מ אמרינן השתא שמלמד אין מכוון כלל, רק מלמד סתם לשם מצות תלמוד תורה כדין, כיון שעצם הלימוד היא המצוה גופא, ונחשבים בכלל עוסקי במצוה, כמו שכתב ה"ביאור הלכה" לגבי כותבי סת"ם שכל תחילת כתיבתם למטרת שכר, ואלמלא זאת לא היו מתחילים לכתוב, מ"מ אמרינן השתא שכותב אין מכוון כלל, וכותב סתם לשם מצות תפילין כדין.

וכן יוצא אפוא שיש לעמוד מפני גובה צדקה דהא עוסק במצוה גופא, דהא אמר ר' אלעזר (ב"ב ט, ע"א): "גדול המעשה יותר מן העושה דכתיב 'והיה מעשה הצדקה שלום' ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם", והרמב"ם (מתנות עניים פ"י, ו) פסק: "הכופה אחרים ליתן צדקה ומעשה אותן שכרו גדול משכר הנותן, ועל גבאי צדקה וכיוצא בהם נאמר יוצאדיקי הרבים ככוכבים".

ומכאן לרופא המטפל בחולה ומקיים בזה מצות "והשבותו לוי" לרבות השבת גופו, אע"ג שאלמלא קבלת השכר לא היה מטפל בחולה, מ"מ יש לומר שבשעת הטיפול, אינו מכוון כלל, ומטפל סתם לשם מצוה, כיוון שעוסק בעצם המצוה ולא בהכשרה, ויש לו דין של עוסק במצוה פטור מן המצוה.

והנה תנן במסכת סוכה (כה, ע"א): "חולין ומשמשיהן פטורין מן הסוכה", וכתב ה"משנה ברורה" (תר"מ, סק"ז) בשם הלבוש שמשמשיהן פטורין משום שהם עוסקים במצוה, וכל העוסק במצוה פטור מן המצוה, וב"שערי תשובה" (או"ח תר"מ, ג) כתב בשם שו"ת "שבות יעקב" (ח"ג, נא) בזה הלשון: "מי שנשכר מקהל להיות משמש לחולים, ומשמשי חולים פטורים, האם מחוייב מ"מ לאכול בכל סעודה וסעודה כזית בסוכה ולברך ברכת סוכה, שהרי הולך לפעמים לצרכיו ונקביו, והשיב שהוא פטור כיון שמושכר לשמש לחולה כל צרכו ולהשגיח עליו לעשות פעולתו שלימה, ואם ילך לסוכה הוי ליה מצטער בצער החולה שדעתו עליו תמיד ולכן פטור, אך בלילה הראשונה דגם המצטער חייב לאכול כזית בסוכה גם הוא חייב".

ודבריו צריכים ביאור מדוע משמש חולה בלילה הראשונה חייב בסוכה, נהי שמצטער חייב לאכול בלילה הראשונה משום שהפטור של "יתשבו כעין תדורו" לא קיים בלילה הראשונה, אך המשמש חולה עוסק במצוה הוא, ופטור מכל המצוות האמורות בתורה, ויעויין ב"קובץ שיעורים" (ח"ב סימן מו) שהביא בשם "תשובת הגאונים" שכתבו בזה הלשון: "חולה שאין יכול להתפלל, אם כבד עליו החולי הוא ומשמשי פטורין, דילפינן מסוכה דחולה ומשמשי פטורין", חזינן דגם בתפילה שאין פטור של "יתשבו כעין תדורו" משמש חולה פטור מתפילה, וע"כ הטעם הוא משום עוסק במצוה פטור מן המצוה.

וכן במסכת חגיגה (ו, ע"א) מקשה הגמרא לדברי בית שמאי שקטן שיכול לרכוב על כתפיו של אביו חייב בראייה, והא שמואל דיכול לרכוב על כתיפו של אביו הוה, וכתב "וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאותיו", אמרו ליה ולטעמיה תיקשי לך חנה גופה מי לא מיחייבא בשמחה, אלא חנה מפנקתא יתירתא הזייתא ביה בשמואל, וחשא ביה בשמואל לחולשא דאורחא. וכתב רבנו חננאל: "משום הכי חנה נמי פטורה, דאמר חולין ומשמשיהן פטורין מן הראייה", חזין דמשמש חולה נחשב לעוסק במצוה ופטור מכל המצוות, וא"כ מדוע מחייב בעל היישוב יעקב" משמש חולה בלילה הראשונה לשבת בסוכה.

ונראה ליישב דבריו עפ"י דברי המג"א דלעיל שכותבי סת"ם אם עיקר כוונתם להשתכר אינם בכלל עוסקי במצוה, ובמעשה זה שדן בו בעל היישוב יעקב" מדובר במי שנשכר מקהל להיות משמש לחולים, וא"כ עיקר כוונתו לשם שכר, ולכן לא נחשב לעוסק במצוה, וקיים בו רק הפטור של מצטער אם ילך לסוכה, משום שמושכר לשמש את החולה כל צרכו, ומצטער בצער החולה שדעתו עליו תמיד, ולכן שפיר פסק שבלילה הראשונה שאין פטור של מצטער, גם הוא חייב לאכול כזית בסוכה.

כל זה נחא לשיטת המג"א, אך לשיטת הייבאור הלכה" דלעיל שכותבי סת"ם שעוסקים בגוף המצוה אף שעיקר כוונתם בשעה שהתחילו לכתוב הייתה לשם ממון ואלמלא זאת לא היו מתחילים לכתוב, מ"מ עכשיו שכותבים אינם מכוונים כלל, אלא כותבים סתם לשם מצות תפילין כדן, וא"כ משמש חולה הרי עוסק הוא בגוף המצוה של "והשבותו לו" לרבות השבת גופו, וצריך להיות הדין אפילו אם עיקר כוונתו בתחילה הייתה לשם שכר, מ"מ עכשיו שמטפל בחולה, מטפל לשם מצוה, ונחשב לעוסק במצוה שפטור מן המצוה.

ובחשקה ראשונה נראה שדברי הייבאור הלכה" הרי נאמרו בניגוד לדעת המג"א, כך הנם בניגוד לדעת היישוב יעקב". אך יתכן לומר שכל דברי היישוב יעקב" שמחייב משמש חולה בלילה הראשונה לאכול כזית בסוכה איירי בשעה שאין החולה צריך לו, שאין הוא עוסק במצוה גופה, אלא שצריך החולה שמירה שמא יהיה צורך לטפל בו, שהרי היישוב יעקב" כתב שלפעמים הולך לצרכיו והיינו ודאי לא בעת שמטפל בחולה, כל כהאי גוונא אם כוונתו לשם שכר אינו נחשב לעוסק במצוה, ודמיא לתגר שקונה תפילין מהסופר כדי לסחור בהן, שאם כל כוונתו לשם שכר אין נחשב לעוסק במצוה, משום שאין בפעולה זאת לעת עתה כל מצוה, אלא רק מכשיר מצוה, ורק אם כוונתו כדי להמציאן למי שזקוק להן אזי מחשבתו לשם מצוה מחשיבה את פעולתו לעוסק במצוה.

ומה שפסק השו"ע (או"ח תר"מ, ג): "יש מי שאומר שאין המשמשים חולה פטורים אלא בשעה שהחולה צריך להם", משמע שלפי דעה ראשונה משמשי חולה פטורים אפילו בשעה שאין החולה צריך להם, היינו כאשר המשמשים אינם עושים זאת לשם שכר, אלא לשם מצוה, ואז ודאי נחשבים לעוסקים במצוה גם כאשר נמצאים שם לשם שמירה בלבד.

והנה במסכת סוטה (כב, ע"ב): "אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה

ומצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה". ובתוספות הקשו הא אמרינן (תענית ז, ע"א) כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות, ובמסכת ברכות (יז, ע"א) איתא כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, ותירצו, עוסק שלא לשמה כגון מיראת היסורין או מאהבת קיבול פרס, שאינו מתכוון להשלים רצון יוצרו שצוהו על כך אלא להנאתו כדאמרינן במסכת ע"ז (יט, ע"א) **במצותיו** חפץ מאוד ולא **בשכר מצותיו**, והיינו דתנן במסכת אבות (פ"א, ג): "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס".

ואיתא בנוזר (כג, ע"ב) ובמסכת הוריות (י, ע"ב) לעולם יעסוק אדם וכו' שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצאה ממנו רות, גם הוא נתכוון להנאתו שהעלה קרבן להשלים חפציו בשכרו ולא לשם שמים, וכדאמרינן במסכת ראש השנה (ד, ע"א): "האומר סלע זו לצדקה על מנת שיחיה בני הרי זה צדיק גמור", אבל ההיא שלא לשמה דתענית ומסכת ברכות אינו עוסק בתורה כדי לקיים לא מאהבה ולא מיראה אלא להוסיף על חטאתו פשע, שעתה שגגות נעשו לו זדונות שאע"פ שידע שעובר לא מנע מכל תאוות לכו.

ובתוספות נזיר (כג, ע"ב) ד"ה שמתוך שלא לשמה תירצו, דהתם מיירי שעוסק בתורה שלא לשמה לקפח אחרים, והכא קאמר שעוסק בתורה שלא לשמה להתגדר ולקנות שם. בספר "אבי עזרי" מהדורא רביעאה הלכות ת"ת (פ"ג, ה) הקשה על הא דאיתא במסכת הוריות לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק הרשע זכה ויצתה ממנו רות, דאמר רבי יוסי ברבי חנינא רות בת בנו של עגלון בן בנו של בלק מלך מואב, והסבירו התוספות לעיל שבהקרבת הקרבנות התכוון להנאתו להשלים חפציו בשכרו ולא לשם שמים, והקשה בזה הלשון: "ופלא בעיני הלא ודאי שעל כגון זאת שהביא קרבנות לקלל את ישראל נוח לו שלא נברא, וכי על אופן שהביא בלק הקרבנות שייך לומר מתוך שלא לשמה בא ידי לשמה, וצ"ע בעיני".

נעלם מבעל "אבי עזרי" דברי המהרש"א הוריות (י, ע"א) וזה לשונו: "מיהו ההיא דבלק דמייתי הכא לכאורה לקפח לאחרים שהרי בא לקלל את ישראל, וי"ל שהוא לא בא לקלל את ישראל רק מפני יראת עצמו כמו שכתוב 'וירא בלק' וגו', ויגר מואב מפני בני ישראל' וגו' והוי כמו לקנות שם לעצמו, ודקאמר ביה שמתוך שלא לשמה בא לשמה ר"ל שמתוך שלא לשמה דהיינו שהקריב רק לקנות לו שם, זכה שבא לשמה שזרעו דוד ושלמה הקריבו קרבנות לשמה".

והנה כל דברי רב "לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אפילו שלא לשמה", אינם סותרים את כל האמור לעיל, שאם עוסק בתורה ומצוות לשם שכר אינו בכלל עושה מצוה, דדברי רב אמורים דמתכוון לקיים מצות בוראו וגם להנאתו, וכדברי רש"י (פסחים ח, ע"ב): "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני כרי זה צדיק גמור ולא אמרינן שלא לשמה עושה, אלא קיים מצות בוראו שזוכו לעשות לצדקה ומתכוון אף להנאת עצמו שיזכה זה לעולם הבא או שיחיו בניו". אבל אם כוונתו רק להנאתו לא מקרי עוסק במצוה, וכמבואר ב"ביאור הלכה" שהבאנו לעיל.